

Лушпай Л. І.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА БРИТАНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ

У статті проаналізовано напрацювання українських та британських науковців у галузі гендерної соціалізації шкільної молоді.

В статье проанализированы исследования украинских и британских педагогов в сфере гендерной социализации учащихся средних учебных заведений.

The article deals with analysis of scientific research of the problem of gender socialization of secondary school pupils in Ukrainian and British pedagogy.

Трансформація педагогіки освіти і виховання у педагогіку соціалізації є провідною тенденцією розвитку як вітчизняної, так і зарубіжної педагогічної науки. Гендерна соціалізація як важливий напрямок соціалізації особистості досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Зокрема британські науковці присвятили досить велику кількість досліджень проблемам гендерної соціалізації учнівської молоді.

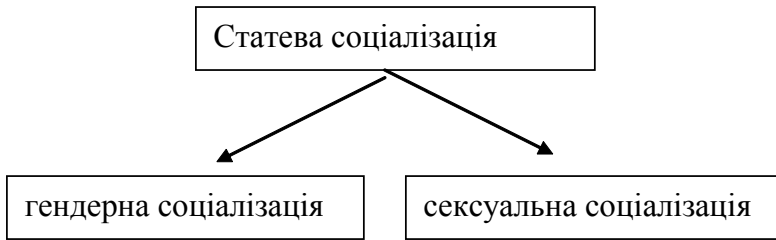
Мета цієї статті – дати огляд основних напрямків дослідження проблеми гендерної соціалізації учнівської молоді у вітчизняній і британській науково-педагогічній літературі.

Проблеми гендерної соціалізації детально досліджуються провідними українськими та російськими вченими (Т. Бендас, Т. Говорун, О. Кікінежді, І. Кльоцина, В. Кравець, Н. Лавриченко, В. Малкіна-Пих, В. Москаленко, Л. Орбан-Лембрик, Н. Радіна, Л. Штильова та ін.) і вивчаються у психологічному, соціально-психологічному та педагогічному напрямках. Серед актуальних проблем гендерної соці-

лізації шкільної молоді досліджувалися принципи та актуальні питання гендерної педагогіки, гендерний аспект статевої соціалізації (В. Кравець); вікова динаміка та видозміни гендерних характеристик Я-концепції (Т. Говорун); актуальні питання гендерної соціалізації школярів у сучасній Великій Британії (Н. Лавриченко); медико-біологічний та соціально-культурний аспекти гендерної соціалізації (Л. Орбан-Лембрик); актуальні питання гендерної психології (Т. Бендас); проблеми гендерного виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку (С. Вихор); вікові і соціокультурні аспекти гендерної соціалізації підлітків (Н. Радіна).

Британські науковці напрацювали цікавий досвід у сфері досліджень гендерної соціалізації шкільної молоді, який, на нашу думку, може бути успішно використаним в українській шкільній освіті. Серед наукових досліджень, присвячених зазначеній проблематиці, слід відзначити напрацювання таких дослідників, як Л. Арчер, Н. Данкансон, Е. Кларк, А. Коффі, П. Мерфі, К. Нобл, Т. Різ, Д. Салісбері, Б. Френсіс, М. Янгер. Дослідження британських колег присвячені таким актуальним питанням гендерної соціалізації і гендерного виховання учнівської молоді, як гендерна культура учнів середніх шкіл і проблема гендерних конфліктів у середніх школах (Н. Данкансон); гендерна складова шкільного навчального плану та шкільних підручників (А.Кларк); низька академічна успішність хлопців, порівняно з дівчатами, у середній школі (Л. Арчер, К. Нобл); аналіз гендерної складової освітніх дискурсів з точки зору феміністської педагогіки (П. Мерфі); особливості формування гендерної ідентичності (переважно йдеться про чоловічу ідентичність) учнів середніх шкіл (Л. Арчер, Д. Салісбері); роль учителя в процесі успішної гендерної соціалізації учнівської молоді (П. Мерфі, М. Янгер).

Серед досягнень вітчизняних науковців, на нашу думку, слід зазначити розробку структурно-функціональної моделі статевої соціалізації, яку запропонував В. Кравець. Згідно з цією моделлю, гендерна соціалізація є одним із напрямків статевої соціалізації:

Під статевою соціалізацією вчений розуміє “процес, котрий передбачає, з одного боку, засвоєння пов’язаного зі статтю соціального досвіду в міру входження в соціальне середовище, систему соціальних зв’язків осіб чоловічої і жіночої статі, а з другого – активне відтворення індивідом системи взаємин статей у процесі активної діяльності” [3, с.8]. Гендерна соціалізація визначається дослідником як “процес засвоєння, прийняття й відтворення норм, правил поведінки, установок відповідно до культурних уявлень про роль, становище й призначення чоловіка та жінки в суспільстві” [3, с.162]. Сексуальна соціалізація розглядається як “процес організованих і стихійних впливів на особистість, що допомагає їй стати повноцінним чоловіком чи жінкою у міжстатевому спілкуванні і сексуальному житті, навчитись управляти своєю сексуальністю, підготуватись до сексуального партнерства” [3, с.8]. Таким чином, згідно зі структурно-функціональною моделлю, запропонованою В. Кравцем, статева соціалізація є процесом ширшим, порівняно з гендерною соціалізацією, оскільки передбачає засвоєння і відтворення людиною всього соціального досвіду, пов’язаного зі статтю, в той час як гендерна соціалізація є процесом засвоєння і відтворення *норм і правил поведінки стосовно взаємодії статей, які існують у певній культурі* (курсив наш).

Серед визначень поняття гендерної соціалізації, запропонованих українськими та російськими вченими, на нашу думку, найбільш повним є визначення, запропоноване Т.Говорун: “гендерна соціалізація – це процес входження індивіда як представника певної статі в систему соціальних зв’язків, це сукупність етапів в онтогенезі особистості з набуття гендерної ідентичності та її збагачення, що є важливим для змісту освіти і процесу виховання особистості,

оскільки закладає фундамент неупередженого ставлення до особи незалежно від її статі” [3, с. 165]. З цього визначення цілком очевидно, що змістом і сутністю процесу гендерної соціалізації є набуття індивідом гендерної ідентичності та її збагачення, основною характеристикою процесу гендерної соціалізації є його поетапність і відкритість, а метою – створення фундаменту неупередженого ставлення до людини незалежно від її статі.

У роботах британських науковців саме поняття “гендерна соціалізація” не зустрічається, проте актуальні питання гендерної соціалізації знаходять своє відображення у дослідженні таких проблем, як гендер і педагогіка, зв’язок гендерної ідентичності з соціальною, класовою, етнічною належністю людини, формування критичного мислення учнівської молоді як необхідна умова успішної гендерної соціалізації.

У межах даної статі доцільно, на нашу думку, буде детальніше зупинитися на аналізі процесу набуття гендерної ідентичності хлопцями, учнями середніх шкіл, який представлений у британській науковій літературі, оскільки, як було зазначено вище, набуття гендерної ідентичності є основним змістом процесу гендерної соціалізації. В останні десятиліття ХХ століття і на початку ХХІ в британському суспільстві спостерігається явище, що вчені називають “кризою маскулінності”, яке має негативний вплив на процес формування гендерної ідентичності шкільної молоді.

Гендерна ідентичність є базовою структурою соціальної ідентичності, яка характеризує людину з точки зору її належності до чоловічої або жіночої групи, при цьому найбільш значущим є те, як людина сама себе визначає. Гендерна ідентичність – це усвідомлення себе у зв’язку з культурними визначеннями чоловічності і жіночності. Гендерна ідентичність полягає в переживанні своєї відповідності гендерним ролям, тобто тим сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, які характерні для представників певної статі в межах певної суспільно-історичної чи соціокультурної ситуації.

Кінець 70-х рр. ХХ століття ознаменував початок постіндустріальної епохи в розвитку західноєвропейських країн, в тому числі й Великої Британії. В цей же період в науковій літературі порушується питання поганої академічної успіш-

ності хлопців, учнів середніх шкіл, порівняно з аналогічними показниками дівчат. Як зазначає С. Томлінсон, у 1976 році (рік по тому, як вступив у силу *the Sex Discrimination Act*) 23% дівчаток порівняно з 22% відсотками хлопчиків показали кращі результати іспитів на отримання сертифіката про середню освіту (*Certificate of Secondary Education*).

У середині 90-х рр. дослідження на замовлення Відділу стандартів у освіті (*OFSTED – Office for Standards in Education*), проведене групою експертів, показало, що 48% дівчаток мали оцінки А-С (“відмінно” і “добре”) за складання іспитів на отримання загального сертифіката про середню освіту (*GCSE -General Certificate of Secondary Education*). Щодо хлопчиків, то тільки 39% показали відповідні результати. Навіть у математиці, яка традиційно вважалася “чоловічою” дисципліною, 44% дівчаток показали найкращий результат порівняно з 45% хлопчиків. Тобто, факти свідчать, що показники академічної успішності хлопців знижуються, порівняно з відповідними показниками у дівчат, і дослідники пов’язують ці факти з “кризою маскулінності”, яка була характерним явищем для постіндустріального суспільства. [5, с. 196].

Як зазначає Л. Арчер, думки вчених щодо причин, які спонукали до виникнення “кризи маскулінності” в британському суспільстві, розділилися. Одні науковці вважали, що важливим чинником, який мав негативний вплив на формування чоловічої ідентичності, були зміни в економічному і соціальному секторі постіндустріального суспільства. Для постіндустріального періоду розвитку британського суспільства є характерним спад розвитку важкої промисловості, де переважну кількість робітників становили чоловіки. У той же час розвивається високими темпами сфера послуг, де в основному працювали жінки. Внаслідок зазначених змін, чоловіки відчувають розгубленість, оскільки зростає загроза втратити роботу, а робота, як правило, є основою чоловічої ідентичності. До того ж, в суспільстві не існувало чітко визначеного еталону маскулінності, не було чіткого розуміння чоловічих гендерних ролей у контексті тогочасних змін.

Проте, як зазначали інші науковці, “криза маскулінності” торкнулася здебільшого тих чоловіків, які належали до робітничого класу, оскільки в основному представники цього

класу працювали на підприємствах важкої промисловості і опинилися перед загрозою втратити роботу, що викликало низку негативних психологічних і матеріальних наслідків. Відповідно, хлопці, які були вихідцями з сімей робітничого класу, відчували цей вплив з боку батьків.

Британські науковці підкреслюють, що існують різні типи маскулінності, різні типи чоловічої ідентичності, які обумовлені соціальною, культурною, расовою, класовою, етнічною належністю. Уявлення про чоловічу ідентичність і чоловічі гендерні ролі будуть відрізнятися залежно від того, до якого типу культури належить чоловік чи хлопець (напр., європейської, африканської, латиноамериканської, азійської), від його належності до певного соціального прошарку суспільства (робітничого, середнього класу чи елітної групи), від етнічної належності. Проте існують так звані гегемоністські (або домінантні) форми маскулінності, характерною рисою яких є переконання, що чоловіки займають вищі позиції у суспільстві порівняно з жінками (а також чоловіками гомосексуальної орієнтації). Як зазначають Арчер, Френсіс, Фрош, домінантним формам маскулінності, які є характерними для хлопців середнього і старшого шкільного віку, притаманні такі уявлення про “справжню” чоловічу поведінку: “справжній” чоловік має бути фізично сильним, мати успіхи у спорті, не боятися вступати у бійки, недбало ставитися до навчання, вживати алкоголь, зневажливо ставитися до жінок, не боятися ризику. Проте не всі хлопці шкільного віку, на думку дослідників, поділяють такі уявлення про чоловічу ідентичність. Є хлопці, які належать до сімей середнього класу, для яких пріоритетними є успіхи в навчанні з метою подальшого кар’єрного росту та здобуття високого соціального статусу. Отже, здобутком британських вчених є той факт, що гендерну ідентичність вони досліджують в шерегу таких понять, як класова, соціальна, етнічна належність. Обмежений обсяг статті не дозволяє нам зупинитися на інших цікавих і актуальних питань, пов’язаних з проблемами гендерної соціалізації шкільної молоді, які досліджувалися британськими вченими і які зазначені вище.

Проте, порівнявши науковий доробок вітчизняних і британських науковців у галузі гендерної соціалізації шкільної молоді, слід зазначити, що дослідження українських і ро-

сійських вчених більше спрямовані на вивчення теоретичних питань загального, методологічного характеру, в той час як британські колеги спрямовують зусилля на дослідження більш практичних, прикладних аспектів цього важливого напрямку соціалізації.

Література

1. Бендас Т. В. Гендерная психология: Учебное пособие. – СПб: Питер, 2006. – 431 с.
2. Говорун Т.В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції: Аврореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. – К., 2002. – 35 с.
3. Кравець В. П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – 476 с.
4. Archer L. Race, Masculinity and Schooling. – Berkshire, GBR: McGraw-Hill Education, 2003. Режим доступу: <http://site.ebrary.com/lib/bckharkiv/>
5. Tomlinson S. Education in a Post-Welfare Society. – Berkshire, GBR: McGraw-Hill Education, 2005. Режим доступу: <http://site.ebrary.com/lib/bckharkiv/>